

stichting **forum** voor
stedelijke vernieuwing

STADSVERNIEUWING 3.0?

STADSVERNIEUWING 3.0?

Verslag Breed Beraad gehouden op 5 maart 2019

Drs. J.W. Custers / Custers Teksten

INHOUD

VERSLAG	4
DEELNEMERS	12
AGENDA	14
ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING	17
BESTUUR & RAAD VAN ADVIES	21

VERSLAG

Tijdens het Breed Beraad over Stadsvernieuwing 3.0? constateerden de deelnemers dat een aantal buurten in Nederland de laatste vier à vijf in een vrije val zijn beland. Door de wijkaanpak onder de Stadsvernieuwing 2.0 is het aantal problematische buurten in Nederland weliswaar afgenomen, maar is de concentratie van problemen in sommige buurten juist toegenomen. Daarbij verschiet de problematiek steeds scherper van kleur. Alhoewel fysieke ingrepen in de woningvoorraad en openbare ruimte nodig blijven, spelen de grootste problemen zich af achter de voordeur. Stadsvernieuwing 3.0 zal zich daarom meer moeten richten op de sociale problematiek. De aanpak van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid kan hierbij als inspiratiebron dienen. Veel elementen lijken ook in andere gebieden toepasbaar: de scherpe analyse van de werkelijke vraagstukken, de hardheid in de aanpak van (en hulp voor) mensen met problemen, het voortdurend meten van de effecten van de inspanningen, de vorming van een coalition of the willing, de juiste nabijheid maar ook afstand van de lokale politiek en de lange adem. Zo leverde het Breed Beraad nuttige aanknopingspunten op voor de vormgeving van de Stadsvernieuwing 3.0.

Introductie

Voorzitter Jan Hamming, burgemeester van Zaanstad en voorheen wethouder van onder meer Ruimtelijke ordening en Wonen in Tilburg, opende het Breed Beraad. Hij memoreerde dat we inmiddels twee golven stadsvernieuwing achter de rug hebben. 'Zijn we nu toe aan een derde golf, na een periode van bezuinigingen en hervormingen? Moeten we gaan nadenken over stadsvernieuwing 3.0, waarbij het niet in de eerste plaats gaat om harde herstructurering, maar misschien juist meer om de zachte kant? Een insteek die al ingang kreeg met de Vogelaarwijken, waarbij de aanpak veel breder was dan alleen fysiek?'

Hamming vertelde ook dat hij in zijn eerste week als burgemeester van Zaanstad schrok van een bezoek aan de wijk Poelenburg. 'Aan de buitenkant is het goed aangeharkt, de stoepen liggen goed, de wegen zijn goed aangelegd. Maar ik schrok van de cijfers achter de voordeur: 40% van de mensen heeft een onderwijsachterstand die op school alleen maar groter wordt, 25% van de gezinnen leeft in armoede, de helft van het aantal werklozen in de stad woont in deze ene wijk, er is een grote multi-problematiek en de scholen liggen er slecht bij. Het credo dat de zwakste wijken de beste voorzieningen zouden moeten hebben, gaat hier niet op. Wat hebben we nu gemist in veertig jaar stadsvernieuwing?'

Leefbaarheid in wijken

Hamming vroeg de aanwezigen of het beeld van Poelenburg uniek is. Hoe is het nu feitelijk gesteld met de leefbaarheidsontwikkeling in buurten? Wat zijn de opgaven en vraagstukken waar we voor staan? Valt het mee? Of zijn er wijken waarvan we ons kunnen afvragen waarom we het daar hebben laten lopen?

Uit de reacties bleek dat er meer wijken zijn zoals Poelenburg. Na jaren van vooruitgang is er vooral de laatste vier à vijf jaar in bepaalde wijken een ruimtelijke concentratie van problemen ontstaan, in een mate die niet meer acceptabel is. In deze wijken, waar de woningvoorraad vaak volledig uit sociale huurwoningen bestaat, woont een grote groep die is afgehaakt in de samenleving. Het aantal 'probleemwijken' is lager dan voorheen, maar de concentratie van problemen is groter. Hiervoor werden tijdens het Breed Beraad verschillende oorzaken genoemd. In willekeurige volgorde:

- er zijn te veel buurthuizen wegbezuinigd. Voorheen waren dit de verzamelpunten waar mensen bij elkaar kwamen en geholpen werden. 'Wijken moeten een plaats hebben om samen te komen, problemen met elkaar te delen en samen plezier te hebben. Die zijn er nu veel minder dan vroeger', stelde een deelnemer;
- het passend toewijzen van corporatiewoningen leidt tot een concentratie van mensen met lage inkomens in buurten met 100% sociale huur;
- tegelijkertijd wordt de middenklasse met extra huurverhogingen uit de sociale huursector 'gepest', terwijl met de mond wordt beleden dat gemengde wijken beter zijn;
- daarnaast is er een autonome toename van problemen als armoede en eenzaamheid achter de voordeur. De decentralisaties in het sociale domein zijn nog te 'vers' om hierop altijd al de juiste antwoorden te vinden. Het motto achter deze decentralisaties was 'Beter met minder'. Minder is goed gelukt, maar Beter niet. In veel gemeenten of stadsdelen functioneert het samenspel van keukentafgesprekken, wijkteams en jeugdzorg nog niet goed. Daarbij wordt er nog te weinig geleerd van de goede voorbeelden;
- probleem hierbij is ook dat veel professionals tegenwoordig te generalistisch zijn opgeleid. Er is aan de keukentafels een gebrek aan specialisten die bijvoorbeeld mensen met gedrags- of leerproblemen kunnen helpen. En als er specialisten zijn met specifieke expertise, blijven die vaak te veel binnen de muren van

hun instituten. Is er dus wel voldoende bereidheid om de noodzakelijke expertise in te zetten op het wijkniveau?;

- ook onderwijsachterstanden en het tekortschieten van het handhavingsbeleid op dit gebied spelen een grote rol. Eenmaal een achterstand opgelopen, is het bijzonder lastig die later in de schoolcarrière weer in te lopen. Het takenpakket voor leerkrachten is daarbij veel lastiger geworden dan tien jaar geleden en zij krijgen daarbij onvoldoende ondersteuning;
- meer in het algemeen is het voor zorg- en welzijnsorganisaties lastig om consequent vol te houden dat de mens centraal staat;
- corporaties wijzen 30-40% van hun woningen toe aan urgenten die bijvoorbeeld uitstromen uit de geestelijke gezondheidszorg (ggz). Er komen daardoor in bepaalde buurten steeds meer mensen te wonen die overlast veroorzaken. Kun je dat hun burens nog wel aandoen? Gevolg is dat vitale mensen uit de buurten vertrekken en er kwetsbare mensen voor in de plaats komen. Zo ontstaat, zoals iemand dat noemde, een 'functionele uitsortering'. Hier zit overigens een ideologie achter om mensen met geestelijke problemen weer terug in de samenleving te brengen. De instellingen die hen in de wijk plaatsen, schieten daarbij echter vaak tekort in de begeleiding, stelde een deelnemer. 'Met een goede begeleiding zal het met de opvang in de wijk in veel gevallen ook gewoon goed gaan';
- ouderen blijven langer thuis wonen omdat de verzorgingshuizen zijn afgeschaft, waardoor er minder woningen vrijkomen voor 'normale' gezinnen. In de probleebuurt blijft daardoor in toenemende mate een restcategorie van mensen over;
- door de economische crisis is de bestaanszekerheid van veel mensen weggefallen;
- de diversiteit in buurten neemt toe. Mensen uit de brandhaarden van de wereld komen opeens naast je wonen;
- de veiligheid staat onder druk door ondermijning en mensen zijn kwetsbaar genoeg om criminele activiteiten te gaan ondernemen. De criminele infrastructuur is in sommige wijken sterker dan de infrastructuur van de overheid. Ze heeft ook meer te bieden: de criminaliteit levert werk, vertier, inkomen, een sociaal kader, aanzien en ontmoetingsplaatsen. Een totaalpakket dat de overheid niet levert. Wie genoeg kennis heeft van de wijk, weet ook waar je dit pakket kunt halen. Door de ondermijnende activiteiten worden in de probleemwijken dingen normaal gevonden die in andere wijken niet gebeuren, zoals leerlingen die het normaal vinden hun pasje uit te lenen, een mes bij zich te hebben of dat hun vader geen werk heeft;
- er zijn in de samenleving nieuwe verhoudingen binnen families en nieuwe communicatiepatronen ontstaan. Ook de patronen rond criminaliteit zijn fundamenteel veranderd. Het helpt dan niet terug te grijpen op oplossingen uit het verleden;
- de bezuinigingen en inkrimping van hun werkgebied hebben de slagkracht van corporaties in wijken fors verkleind. 'Het is voor een corporatie al lastig om tegenwoordig een ontmoetingsplaats te creëren', stelde iemand;
- in lijn hiermee is datgene waar partijen verantwoordelijk voor zijn, over de hele linie verengd waardoor er gescheiden circuits zijn ontstaan. Een citaat: 'Iedereen is te veel in silo's bezig. Er is een maatschappelijk gat getrokken in de domeinen wonen, zorg, welzijn en onderwijs en dat komt niet meer bij elkaar. Dat leidt tot onmacht.';
- projectontwikkelaars hebben zich de laatste crisisjaren uit de probleemwijken teruggetrokken. Terwijl het voorheen nog normaal werd gevonden samen met bewoners te werken aan meer sociale doelstellingen, is de inzet nu veel sterker financieel gedreven. Het is moeilijk om binnen de ontwikkelorganisaties voldoende draagvlak te krijgen om 'te puzzelen aan de ingewikkelde opgaves in probleemwijken, niet wetende of dat in de komende jaren wel wat gaat opleveren. Tegelijkertijd leidt dit wel tot veel enthousiasme bij de mensen die er aan werken';
- gewezen werd in dit verband ook op het, na jaren van relatieve stilstand, verdwijnen van vakmanschap in het werken aan probleemwijken, zowel bij corporaties en ontwikkelaars als bij gemeenten;
- de tweede stadsvernieuwingsgolf, de wijkaanpak onder minister Vogelaar, is te vroeg afgeserveerd. Deze aanpak zorgde wel degelijk voor veel positieve energie in gemeenten en de fysieke wijkverbetering heeft geleid tot een vergroting van de woningdifferentiatie in veel wijken en daarmee 'verdunding' van de problematiek. Daardoor is het aantal probleemwijken nu lager dan voorheen. Tegelijkertijd is de aanpak stopgezet nog vóór er goed en wel effecten zichtbaar waren op bijvoorbeeld de leefbaarheid. Gesteld werd overigens ook dat de aanpak zich te veel richtte op het tot stand brengen van meer verbindingen en sociale cohesie in wijken, in plaats van op het verbeteren van het leven van individuele mensen. Zo is er op het

individuele niveau een steeds sterkere concentratie van problemen kunnen ontstaan. Waarbij bijvoorbeeld oudere mensen met een zorgbehoefte volledig vereenzamen in ook nog eens een slechte woning.

Al deze veranderingen en oorzaken slaan neer op een groep mensen die toch al kwetsbaar zijn. De wijken waarin zij wonen, belanden daardoor in een vrije val. De problemen concentreren zich daarbij sterk achter de voordeur, een samenballing van sociale problematiek. 'Er zijn straten waar kinderen nog nooit iemand naar het werk hebben zien gaan.'

Daarbij helpt het niet, aldus een deelnemer, dat de gesprekken hierover buiten deze mensen om worden gevoerd, zoals ook in dit Breed Beraad. Het beleidsmatig perspectief staat te veel voorop, in plaats van de belevingswereld van de mensen die het treft. Dat zou in stadsvernieuwing 3.0 anders moeten.

De contouren van stadsvernieuwing 3.0

De problematiek in de wijken waar het nu heel slecht gaat, is dus vooral sociaaleconomisch van aard. Voor de aanpak daarvan moet er meer achter de voordeur worden gewerkt, vanuit de belevingswereld en het perspectief van individuen. Aan de basis ligt een goede analyse van wat er precies aan de hand is in een wijk, door vooral ook goed te kijken en luisteren naar de mensen die er wonen en leven.

Vanuit deze basisgedachte kwamen in het Breed Beraad een aantal ingrediënten naar boven die onderdeel zouden moeten zijn van de stadsvernieuwing 3.0.

Integraliteit

De nu te gescheiden circuits moeten weer meer aan elkaar worden geknoopt. Er is een totaalaanpak nodig met aandacht voor werkgelegenheid, schulden, onderwijs, openbare ruimte, wonen en handhaving. Zo is het bijvoorbeeld van groot belang jongeren werk te bieden als ze van school komen. Dat vraagt om samenwerking tussen scholen en potentiële werkgevers. Voor een dergelijke integrale aanpak komt steeds meer oog, maar we zijn niet integraal georganiseerd, werd gesteld. Het is moeilijk met alle verschillende instituties de gewenste integraliteit te organiseren. De vraag is hoe je dat oplost. Door samenwerking, hervorming, andere bekostiging, scherpere bestuursvormen?

Differentiëren

Bij de stadsvernieuwing 2.0 (de wijkaanpak) werd sterk gekoerst op het optrekken van wijken naar het stedelijk gemiddelde. Een wijk heeft echter ook een bepaalde functie voor en in de stad. Dat vraagt om een fijnmaziger benadering. Ook een buurt met de goedkoopste woningen dient bepaalde doelgroepen; ze kan tegelijkertijd als springplank en vangnet fungeren. De crux is die functie te behouden maar tegelijkertijd de wijk toch zodanig op te knappen dat mensen er trots aan ontlenuen. Dat kan bijvoorbeeld door radicaal te investeren in een gastvrije openbare ruimte. Dus niet hufferproof inrichten, maar uitstralen dat het een plek is waar je mag zijn. Ook het laten beschilderen van tunnels door kunstenaars kan in dit opzicht goed werken.

Woningdifferentiatie

Er blijft ook in de stadsvernieuwing 3.0 een fysieke opgave. Er werd door meerdere aanwezigen gepleit voor het doorbreken van de 100% sociale huur. Een grotere woningdifferentiatie in een probleemwijk leidt tot verdunning van de problematiek. Een der deelnemers verwoordde dit als volgt: 'Je kunt een wijk alleen veranderen als je de samenstelling ervan verandert. Ingrijpen in de woningvoorraad is nodig om gezonde verhoudingen in een wijk (terug) te krijgen, met een mix van bijvoorbeeld 25% probleemgevallen, 50% gewone mensen en 25% topwoningen. Zo komen er meer mensen in de wijk die 'normaal' gedrag vertonen.'

Het blijft nodig ook in brede zin te blijven vernieuwen in de probleemwijken, dat wil zeggen in zaken als goede onderwijsvoorzieningen (scholen en gymnastieksalen), een buurtsupermarkt, woningen en de openbare ruimte, alleen al als boodschap om aan de bewoners nieuw perspectief te bieden en om in de wijk nieuwe waarden en normen te creëren. Er zijn nog steeds veel woningen met een lage kwaliteit in de probleemwijken en die moeten worden verbeterd. 'Het begint bij een goede en gezonde woning.'

Anders omgaan met participatie

Belangrijk is ook om in de stadsvernieuwing 3.0 anders om te gaan met participatie. Nu gebeurt dat op een institutionele manier die niet zorgt voor representatieve aansluiting. Mensen worden nu niet gezien in al hun verscheidenheid. Participatie werkt bij veel mensen in de probleemwijken ook niet omdat ze al genoeg andere zorgen aan hun hoofd hebben. De komst van de Omgevingswet gaat de aanpak van probleemwijken hierbij op

z'n kop zetten, stelde een deelnemer. 'De wet gaat uit van eigen kracht, participatie en dialoog. Ga je dat in deze buurten wel op gang krijgen, zodat naast de maatschappelijke ook de ruimtelijke opgave gedragen wordt in de wijk?'

Wegblijven van de ideologie

Gesteld werd ook dat er te veel ideologie zit in het debat rond stadsvernieuwing, waardoor krampachtige reflexen ontstaan. Het beleid van Stef Blok was bijvoorbeeld een ideologische afrekening met dat van zijn voorganger Ella Vogelaar. En in de huidige gepolariseerde politieke verhoudingen worden verschillen al snel uitvergroot. Dat maakt het lastig om een breed politiek draagvlak te krijgen voor een gezamenlijke aanpak. Het devies is daarom 'ont-ideologiseren': 'Mensen moeten elkaar vinden omdat ze samen de problemen willen oplossen en dan praktisch aan de slag gaan. Dat kan lukken door het veel meer van onderop te organiseren, vanuit de werkelijke problemen in de wijken. Dan wordt de aanpak al snel pragmatischer.'

Het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) is een voorbeeld waarbij dit gebeurt en waar partijen niet vanuit ideologie werken, maar vanuit de inhoud en de problematiek die er speelt (zie hierna).

Lange adem

In stadsvernieuwing 3.0 staat dus de sociale kant centraal, gecombineerd met 'harde' structurele ingrepen. Daarbij is een lange adem nodig van zeker twintig jaar, voordat echt duurzame effecten zijn te verwachten. 'Denk je het in vijf of tien jaar te kunnen volbrengen, begin er dan niet aan. Dat is zonde van het geld en de tijd.'

Nationaal Programma Rotterdam Zuid als voorbeeld?

Een groot deel van het Breed Beraad werd gewijd aan de aanpak in het Nationaal Programma Rotterdam Zuid. Welke lessen kunnen hieruit worden geleerd bij de vormgeving van de stadsvernieuwing 3.0? Hierna een overzicht van de verschillende elementen in de aanpak die tijdens de discussies langskwamen.

De mens centraal, al vanaf jonge leeftijd

Cruciaal in de aanpak in Rotterdam Zuid is dat de mensen zelf centraal staan. Wat in het sociale domein moet gebeuren, staat altijd voorop. De aanpak begint al op de basisscholen en de voorschoolse opvang, met rekenen en taal, met normen en waarden. Je kunt hier ook al praten over schuldenproblematiek, over wat werk hebben betekent, hoe je een goede school kiest, wat stemmen betekent. Dat creëert een basis waarop je de rest van de vernieuwing rond wonen en werken vorm kunt geven. Gaat het op de basisschool namelijk mis, dan krijg je dat in het voortgezet onderwijs of het mbo niet meer rechtgezet. De taal- en rekenachterstand haal je niet meer in. Eenmaal op school wordt er op ingezet dat kinderen lang genoeg onderwijs volgen en dat ze vanuit het onderwijs door kunnen stromen naar een stageplek of werk. Er wordt verder ook iets geregeld voor kinderen die geen diploma halen. Zij worden niet aan hun lot overgelaten.

Meer hardheid

Er zit in de aanpak in Rotterdam Zuid ook meer hardheid, werd door meerdere deelnemers gezegd. Die is van toepassing op verschillende domeinen: de begeleiding naar werk, onderwijs en een goede handhaving van spelregels in de wijk. Mensen met problemen worden hard aangepakt op hun gedrag, maar met de sociale insteek om daarmee iets beters te creëren. Repressie met een sociale uitkomst dus. Dat helpt ook de onzichtbare slachtoffers die ontstaan als er geen repressie is.

Coalition of the willing

Ook in Rotterdam Zuid zijn veel ontwikkelingen afhankelijk van personen. Als mensen elkaar niet kennen, werken ze niet snel samen. Ze zijn daar ook niet toe bereid omdat ze genoeg andere dingen aan hun hoofd hebben. Waar men elkaar kent, loopt het altijd beter. Het is daarom nodig een coalition of the willing te organiseren met mensen uit meerdere domeinen – onderwijs, wonen, werken, cultuur – die samen aan de slag willen, en dat gedurende een langere periode. Dat zorgt voor de doorbraak die nodig is om veranderingen te bewerkstelligen.

De partnerschappen vormen het geheim achter het succes van het NPRZ. Het is een gezamenlijke aanpak van allerlei partijen: overheid (gemeente en Rijk), cultuur, onderwijs, bedrijfsleven, woningcorporaties, private partijen en Justitie. Ook de burgemeester maakt zich hard voor de aanpak in Zuid en heeft zich er persoonlijk aan verbonden. Buiten instanties zijn ook 'notabelen' uit de stad cruciaal geweest om de aanpak van de grond

te trekken. Je hebt, aldus een deelnemer, 'mensen in de stad nodig die als burger het leiderschap op zich nemen om zich voor de aanpak sterk te maken. Er moet dus ook in het maatschappelijk middenveld een verontwaardiging bestaan over de toestand in de wijken.'

Met een coalition of the willing zijn de problemen achter de voordeur nog niet opgelost, maar zo ontstaat wel het perspectief dat er iets gaat gebeuren. Een duidelijke uitspraak van bestuurders en directeuren om samen aan de slag te gaan, is daarvoor in beginsel al genoeg. Daarmee geef je meteen al een boost aan de wijk.

Onder de radar blijven

Bij de coalition of the willing in Rotterdam Zuid hebben zich ook ontwikkelaars aangesloten. Persoonlijke betrokkenheid speelt bij hen een grote rol, werd gesteld. Het gaat om ontwikkelaars die al langer actief zijn in Rotterdam en daarvoor hun nek willen uitsteken.

Dergelijke partijen met een lokale betrokkenheid zijn in elke stad te vinden, werd door meerdere deelnemers geconstateerd. Je moet ze wel gericht bij elkaar brengen, het liefst 'onder de radar'. 'Gooi het dus niet te veel open, want dan kan iedereen meedoen. En zet er de beste mensen in je organisatie op. Het vormgeven van de stad vergt een lange adem en kan daarom beter gedepolitizeerd worden. Stel dus gericht een Gideonsbende samen die het onder de radar gaat organiseren, dan volgt de politiek wel. Hoe meer mensen zich er mee gaan bemoeien, hoe moeizamer het gaat.'

Metten van effecten

Een succesfactor in het NPRZ is dat de resultaten van de inspanningen voortdurend worden gemeten. Van elke inspanning wordt gemonitord of hij effect heeft. Dat gaat van de onderwijsprestaties op de scholen tot de arbeidsparticipatie van schoolverlaters en de baangaranties op werk (inclusief hoe lang mensen dan blijven in hun baan). Een uiterst zakelijke benadering dus waarbij evidence based wordt gewerkt. Zo ontstaat ook zicht op waar de inspanningen geen effect hebben. Vanuit onderzoek naar de oorzaken hiervan kan de aanpak dan verder worden verfijnd of bijgesteld. Hebben de inspanningen volgens de metingen wel duidelijk effect, dan worden de successen gevierd. 'Maar niet te hard om te voorkomen dat partijen achterover gaan leunen. De ontwikkelingen zijn kwetsbaar. Het is zaak altijd scherp te blijven.' Hieraan werd toegevoegd dat het ook nodig is om al snel successen te kunnen laten zien. Dat kan al een mooi nieuwbouwproject zijn. Snelle successen geven vertrouwen in de aanpak.

Door te meten, kan overigens ook worden aangetoond dat de extra investeringen in het programma zich op den duur terugverdienen. De WOZ-waarde van woningen op Zuid stijgt, de criminaliteit daalt. Veel effecten zijn te vertalen in financiële opbrengsten en laten zien dat het programma zichzelf terugbetaalt.

Scherpte en integraliteit

De aanpak op Zuid richt zich op de werkelijke vraagstukken, die in gezamenlijkheid worden aangepakt. De integraliteit zit daarbij in duidelijke afspraken over welke partij welke vraagstukken aanpakt. Er worden keuzes gemaakt in wie wat doet en partijen worden daarop aangesproken. Dit is een duidelijk verschil met de stadsvernieuwing 2.0 waarin tegen corporaties werd gezegd: jullie moeten integraal werken; de corporatiemedewerker moest bij wijze van spreken ook lesgeven op de basisschool. In Rotterdam Zuid doen corporaties mee omdat ze (een van de) vraagstukken kunnen oplossen, niet omdat ze per se betrokken moeten zijn. Het gaat dus om een bewust gezochte samenwerking tussen de partijen die nodig zijn om de vooraf van onderop, vanuit het stadsdeel, geïdentificeerde problemen aan te pakken.

Instrumentarium en financiën

In de woningtoewijzing in Rotterdam Zuid worden woningzoekenden scherper gescreend dan elders. Daarbij wordt geschuurd tegen de grenzen van de wet- en regelgeving. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van bestaande wet- en regelgeving op het gebied van onder meer onteigenen en aanschrijven; instrumenten waarvan we het gebruik de laatste jaren zijn verleerd. Ook is er extra geld gekomen, zoals € 40 miljoen per jaar voor leertijdtoelagen om leerlingen langer op school te houden met extra activiteiten. Het NPRZ is ook in het regeerakkoord gekomen en het Rijk steekt er € 130 miljoen in vanuit de Regio Envelop. Met een verdubbeling door de gemeente tot € 260 miljoen levert dat door de hefboomwerking € 1,6 miljard aan fysieke investeringen op. Dergelijke hefboomen, maar ook de aandacht die er uit blijkt, zorgen er immers voor dat ook andere partijen gaan investeren.

Projectorganisatie en betrokkenheid lokale politiek

Het NPRZ heeft een eigen projectorganisatie met een eigen bestuur dat over het programma de besluiten neemt. Het bestuur heeft geen status en bestaat uit de partners die zich tot 2030 voor Rotterdam Zuid willen inspannen. Programmadirecteur Marco Pastors legt aan het bestuur verantwoording af, niet aan de gemeenteraad van Rotterdam. Zo wordt gewaarborgd dat de inhoud voorop staat en de voortgang niet wordt belast met politieke discussies. Het risico bestaat anders dat elke ingreep – denk aan een sloopproject – onderwerp wordt van debat in de gemeenteraad. Dit werd 'gepaste nabijheid' of 'gepaste afstand' genoemd: de lokale politiek blijft op afstand, maar oefent zeggenschap uit waar het hoort. Uiteindelijk immers zal de projectorganisatie en/of in haar plaats de burgemeester verantwoording moeten afleggen aan de gemeenteraad. Zo lang de aanpak succesvol blijft, zal dit geen problemen opleveren. Gaat het slecht, dan zullen er wel degelijk koppen uit de projectorganisatie gaan rollen, ook al heeft deze geen formele status.

Gevraagd werd hoe de 'gepaste afstand' zich verhoudt tot de lokale democratie. De gemeente kan echter heel bewust de weg inslaan naar een meer gebiedsgerichte aanpak in de stad. Daar hoort bij het geven van ruimte aan een projectorganisatie en dat kan door de gemeenteraad worden gelegitimeerd.

In de praktijk blijkt de 'gepaste nabijheid' of 'gepaste afstand' overigens toch soms ingewikkeld te zijn. Voor pilotprojecten waarbij meerdere partijen samenwerken en de inzet van gemeentelijke diensten nodig is, moet al snel het gemeentelijk projectformat worden ingevuld en een projectleider worden aangesteld. Dan duiken ook al snel vragen op als: wie is dan de opdrachtgever, wie legt verantwoording af aan de raad?

Rol rijksoverheid

Anders dan bij de wijkenaanpak kiest het Rijk / BZK in het NPRZ niet voor een coördinerende rol maar voor een rol als partner. De partijen in Rotterdam Zuid doen wat moet gebeuren en het Rijk / BZK draagt rijksbreed bij aan de condities om dat mogelijk te maken. Een voorbeeld is dat een grote data-analyse is uitgevoerd om criminele patronen en geldstromen in het stadsdeel in kaart te brengen. Daarvoor zijn allerlei bestanden aan elkaar gekoppeld. Het ministerie van BZK zorgde ervoor dat de Autoriteit Persoonsgegevens hier de ruimte voor gaf.

Het NPRZ laat zien dat het Rijk / BZK gebiedsgericht denkt en van daaruit durft te differentiëren. Het is momenteel het enige Nationaal Programma in een stad (het tweede Nationaal Programma is gericht op de provincie Groningen). Dat levert in den lande wel enig chagrijn op, stelde een deelnemer, omdat het geld dan 'bij mij wordt weggehaald'. Er was discussie over de vraag of het Rijk / BZK iets slims moet verzinnen om dit sentiment bij een gebiedsgerichte inzet van middelen te voorkomen. Een mogelijkheid is initiatieven te laten opkomen in gemeenten en/of regio's, waarna het Rijk / BZK besluit er wel of niet als partner in te participeren. Het ministerie van BZK 'oefent' momenteel met het vormgeven van selectiviteit en differentiatie in de vijf Woondeals. Die gaan niet primair over geld, maar veelmeer over het bieden van ruimte (en opzoeken van de grenzen) in wet- en regelgeving.

Sociale stijgers vasthouden

Een manier om de gewenste vergroting van de differentiatie in de wijk te bevorderen is ook het vasthouden van sociale stijgers. In Rotterdam Zuid wordt dit onder meer gedaan door aan jonge klussers twee woningen uit te geven, die ze zelf met ondersteuning vanuit het programma tot één kunnen samenvoegen. Samenvoegen via kluswoningen is overigens, zo werd gesteld, maar één van de manieren om de woningvoorraad te vernieuwen. Specifiek probleem in Rotterdam Zuid is hierbij dat er in delen van dit stadsdeel sprake is van een versnipperde eigendomsstructuur. Daarbij treedt ook negatieve speculatie op door particuliere eigenaren die hun panden verhuren aan laaggeschoolde werkers uit Oost-Europa. In het Programma wordt bekeken of en hoe dit kan worden aangepakt. Daarbij wordt ook gezocht naar private partijen om te investeren in de aankoop van bezit.

Belonen van goed gedrag

In de aanpak in Rotterdam Zuid wordt goed gedrag beloond. Scholen die zich willen inzetten voor de verbetering van hun onderwijs, worden door de gemeente 'beloond' met de bouw van een mooi nieuw schoolgebouw. Een hockeyclub die allochtonen aan het hockeyen wil krijgen, wordt beloond met bijvoorbeeld een kunstgrasveld. De bedoeling is op deze manier een vliegwiel van verbeteringen in beweging te brengen.

Waar te beginnen?

Wat kunnen andere gemeenten nu leren van de aanpak in het NPRZ? Gemeenten met wijken waar de problemen nog niet zo groot zijn als in Rotterdam Zuid, maar die wel aan het afglijden zijn. Hoe beginnen zij? Een goede eerste stap is het smeden van bondgenootschappen tussen mensen die zich persoonlijk betrokken voelen, aan de touwtjes trekken en het verschil kunnen maken, stelde een deelnemer, of het nu gaat om scholen, corporaties, beleggers of andere partijen. 'Die mensen moeten duidelijk uitspreken dat ze samen aan de slag gaan. Niet belangen uitspelen, maar als één blok opereren.' Die bevrologenheid zal ontstaan als er inderdaad een gezamenlijk gevoel is dat er al grote problemen zijn of dat deze er in de toekomst gaan komen. Het begint dus met de juiste mensen en eensgezindheid over de sociaaleconomische vraagstukken die spelen. Zij nemen samen het initiatief en daarna volgt het geld. Het is de omgekeerde volgorde dan die bij de wijkenaanpak onder minister Vogelaar. Door daarbij in eerste instantie 'onder de radar' te opereren, blijft het aantal betrokkenen beperkt tot de partijen die echt aan de slag willen en wordt voorkomen dat de schijnwerpers op het gebied komen en er stigmatisering optreedt (denk aan de krachtwijken in de wijkenaanpak). Goede data-analyses helpen om de problemen in kaart te brengen en een gevoel van urgentie op te wekken. Dat bepaalt ook de inzet in de aanpak en maakt duidelijk welke partijen daarbij nodig zijn. Daarnaast werd bepleit om vanaf het begin scherp in te zetten op de aanpak van ondermijnende activiteiten. Zoals iemand het verwoordde: 'Plots opkomende winkeltjes zoals nu de shisha-lounges moet je vanaf het begin dood controleren.'

Met deze suggesties leverde het Breed Beraad, zo zei voorzitter Martin van Rijn van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing in zijn afsluiting van de avond, nuttige aanknopingspunten voor de vormgeving van de stadsvernieuwing 3.0. Met een nieuwe aanpak die een overgang zal moeten markeren van systemen naar mensen. Tijdens het Breed Beraad was hiervoor volgens Van Rijn alvast een *Coalition of the killing...* en *willing* ontstaan.

DEELNEMERS

Heleen Aarts	Amvest
Wienke Bodewes	Forum voor Stedelijke Vernieuwing
Gideon Bolt	Universiteit Utrecht
Cees van Boven	Woonzorg Nederland
John Cüsters	Cüsters Teksten
Bert van Delden	Ministerie van BZK / Forum SV
Henk Dijkstra	vh Leger des Heils
Carolien Gehrels	Arcadis / Forum SV
Peter van der Gugten	Heijmans Vastgoed
Rob Haans	de Alliantie
Jan Hamming	Gemeente Zaanstad
Henk Harms	Gemeente Den Haag
Louk Heijnders	Nationale Politie
Willem Krzeszewski	Staedion
Jan Kweekel	STC-Group
Marien de Langen	Stadgenoot / Forum SV
Nadine Onrust	Gemeente Nieuwegein
Roger Planje	Ministerie van BZK
Martin van Rijn	Reinier Haga Groep / Forum SV
Maarten Sick	Gemeente Rotterdam
Yasin Torunoglu	Gemeente Eindhoven
Christa van Vlodrop	Forum voor Stedelijke Vernieuwing
Loes van der Wees	Nationaal Programma Rotterdam Zuid
Job van Zomeren	ERA Contour

AGENDA

Geannoteerde agenda voor het Breed Beraad over het thema 'Stadsvernieuwing 3.0?' dat op dinsdag 5 maart 2019 van 17.00 uur - 22.00 uur wordt gehouden in het Paviljoen van Stadgenoot, Sarphatistraat 410 in Amsterdam.

Achtergrond

In het woonbeleid gaat het, zowel in onze steden als in Den Haag, linksom of rechtsom doorgaans om (de realisatie van) doelstellingen met betrekking tot de beschikbaarheid, de kwaliteit en/of de betaalbaarheid van woningen. In de afgelopen crisisperiode is, zeker op rijksniveau, de aandacht voor deze 'klassieke woondoelstellingen' goeddeels verdrongen door vergaande besparings- en hervormingsambities. Besparingen zijn onder andere gerealiseerd door de afschaffing van de isv- en bls-subsidies (ca € 300 mln/jaar), de verlaging van de hypotheekrente-aftrek (circa € 1.5 mrd/jaar) en de introductie van de verhuurderheffing (circa € 1.7 mrd/jaar). In combinatie hiermee is onder meer de speelruimte voor corpo's stevig ingeperkt en is het huurbeleid verruimd. Hier komt bij dat in de crisisperiode ook in het sociaal domein ingrijpende besparingen en hervormingen zijn doorgevoerd.

Nu de consequenties van een en ander zich in de stedelijke praktijk steeds scherper aftekenen (en de economie weer groeit), gaat het zowel in onze steden als in Den Haag weer vaker over de 'klassieke doelstellingen' met betrekking tot het wonen. In dat kader neemt onder meer de aandacht voor de leefbaarheid in buurten en wijken, waarin sprake is van een negatieve cumulatie van vraagstukken/opgaven op het gebied onderwijs, werk, wonen, zorg, energie, veiligheid en integratie/inclusie, sterk toe. Een aanzienlijk aantal buurten en wijken in steden blijkt op basis van de zogenoemde leefbaarometer (nog steeds) slecht te scoren. Ook wordt vaker bericht over moeizame integratie, onvoldoende inclusiviteit, verward gedrag, radicalisering en ondermijning en is sprake van toenemende zorg over de betaalbaarheid van de energietransitie in deze buurten en wijken.

Gesprekspunten

Tegen de hiervoor geschetste achtergrond zullen in het Breed Beraad tenminste de volgende gesprekspunten aan de orde worden gesteld:

1. Hoe is het feitelijk gesteld met de leefbaarheid(sontwikkeling) in buurten en wijken waarin sprake is van de hiervoor bedoelde cumulatie van vraagstukken/opgaven; welke knelpunten dienen zich aan?
2. Inmiddels ontwikkelt Rotterdam-Zuid zich steeds meer tot een proeftuin voor een nieuwe aanpak van dit type buurten en wijken; zijn er meer goede voorbeelden en wat is het geheim van een doeltreffende aanpak/wat zijn de belangrijkste succes- en faalfactoren?
3. Is - na de op de bestrijding van materiële verpaupering gerichte stadsvernieuwing 1.0 in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw en de stadsvernieuwing 2.0 die in volgende jaren tot 2010 onder het motto 'niet bij steen alleen' plaatsvond - behoefte aan stadsvernieuwing 3.0 en, zo ja, waar kan/moet het dan vooral (niet) over gaan?
4. Wat staat betrokken publieke en private partijen - waaronder gemeenten, marktpartijen, politie en andere organisaties en instellingen alsmede de rijksoverheid - in dit licht al dan niet gezamenlijk te doen?

Agenda

- 17.00 uur Welkomstwoord door Bert van Delden
- 17.05 uur Opening door Jan Hamming
- 17.15 uur Gedachtewisseling over gesprekspunt 1
- 18.15 uur Break
- 19.00 uur Gedachtewisseling over gesprekspunt 2
- 19.45 uur Gedachtewisseling over gesprekspunt 3
- 20.30 uur Gedachtewisseling over gesprekspunt 4
- 21.15 uur Afronding door Jan Hamming
- 21.25 uur Slotwoord door Martin van Rijn

ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING

De stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing - opgericht in 1983 - stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het inzicht in de specifieke positie en de sterke en zwakke punten van de stad. In samenhang daarmee wil het Forum voor Stedelijke Vernieuwing de ontwikkeling stimuleren van een stedelijk vernieuwingsbeleid, dat is gericht op de bestrijding van sociale en materiële verpaupering en op een (re)vitalisering van de initiërende en stimulerende functies die de steden op velerlei gebied voor uiteenlopende betrokkenen (kunnen) vervullen. Dit betekent dat het Forum voor Stedelijke Vernieuwing, naast de stedelijke fysieke omgeving, ook de stedelijke economische structuur, het sociaal-culturele klimaat in de steden en de organisatie van het bestuur van de steden tot zijn aandachtsgebied rekent.

Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing is opgericht ten behoeve van alle organisaties en personen die bij de stedelijke vernieuwing zijn betrokken. Derhalve behoren niet alleen overheidsorganisaties, politici en ambtenaren, maar ook (vertegenwoordigers van) private organisaties, publicisten, wetenschappers en 'stedelingen' tot de doelgroep van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing.

In algemene zin probeert het Forum voor Stedelijke Vernieuwing zijn doelstelling te realiseren door te functioneren als platform voor de tot zijn doelgroep behorende organisaties en personen. Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing organiseert daartoe allereerst zogenaamde Breed Beraden. Tijdens de Breed Beraden wordt door een per beraad wisselend gezelschap van personen, die betrokken zijn bij de stedelijke vernieuwing, gesproken over ontwikkelingen, problemen en strategieën die van belang zijn voor de revitalisering van de steden.

Thema's Breed Beraden:

- economische revitalisering van de steden
- sociale en culturele revitalisering van de steden
- stedelijke vernieuwing en bestuurlijk-financiële verhoudingen
- stedelijk beheer
- stedelijke vernieuwing en informele economie
- stedelijke vernieuwing en openbare orde en veiligheid
- investeren in de stad
- public-private partnership
- flexibilisering van de geldstromen in de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en de randstad
- stedelijke vernieuwing en stadsvernieuwing in de jaren negentig
- publiek-private samenwerking bij de ontwikkeling van stedelijke vernieuwingsprojecten in middelgrote steden
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- naar een actief, integraal beheer van de na-oorlogse wijken
- stedelijke vernieuwing en het bestuur in grootstedelijke gebieden
- stedelijke vernieuwing en de bestrijding van sociale en materiële verpaupering
- stedelijke vernieuwing in de periode 1990 - 1994
- stedelijke vernieuwing en architectuur
- stedelijke vernieuwing en milieubeheer
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van woningen in de sociale marktsector
- de relatie tussen gemeenten en woningcorporaties op lokaal niveau
- gerichte intensivering van ruimtelijke investeringen: mogelijkheden en beperkingen
- stedelijke vernieuwingsprojecten: hoe verder?
- de communicatie van de stedelijke vernieuwing
- financiële verhouding tussen de centrale overheid en de stedelijke overheden
- de toekomst van de knooppunten
- 'Belstato'
- stedelijke vernieuwing en projectontwikkeling
- stedelijke vernieuwing en de multiculturele stad
- beweeglijke burgers en stedelijke vernieuwing

- Europese eenwording, veranderende verzorgingsstaten en de stedelijke en bestuurlijke inrichting in Nederland
- stedelijke vernieuwing en openbaar vervoer
- het beeld van de VINEX-locaties
- de consequenties van het nieuwe beleid inzake perifere en grootschalige detailhandelsvestigingen voor de binnensteden
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van vraag en aanbod op het gebied van de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en het nieuwe Grote Stedenbeleid
- de herontwikkeling van vroeg-naoorlogse wijken
- de ontwikkeling van de IJ-oever
- stedelijke vernieuwing, vergrijzing en modernisering van de ouderenzorg
- stedelijke vernieuwing en de vernieuwing van het bestuur
- Zuidvleugel van de Randstad
- investeren in de bereikbaarheid van de steden
- herijking Belstato: de stedelijke vernieuwings- en beheeropgave in perspectief
- stedelijke vernieuwing en publiek-private samenwerking: voortschrijdende inzichten?
- stedelijke vernieuwing, materiële armoede en sociaal isolement
- stedelijke vernieuwing en Nederland 2030
- stedelijke vernieuwing en de 24-uurs economie
- stad zonder horizon
- investeren in stedelijke gebieden
- aan het werk met het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
- TNL: kansen en bedreigingen voor de vernieuwing van onze steden
- de educatieve stad
- ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke vernieuwing
- sociaal investeren in steden
- de toekomstige ordening in de woonsector
- stedelijke vernieuwing en grondbeleid
- Het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en stedelijke vernieuwing
- stedelijke vernieuwing en ICT
- de stad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- Utrecht West in perspectief
- stedelijke vernieuwing en het MKB
- betekenis en kansen van het plan Amsterdam-Zuidas
- stedelijke vernieuwing en veiligheid
- wonen
- ruimte voor mobiliteit
- ontwikkelingsperspectieven Almere
- stedelijke vernieuwing, ruimtelijke ordening en water
- Rotterdam en stedelijke vernieuwing
- stedenbaan
- de vernieuwing van de verhouding tussen corporaties en overheid vanuit praktisch perspectief
- ZaanDrecht - de Hollandse waterstad in transformatie
- over de betekenis van plekken
- de vernieuwing van de rijksbemoedening met het wonen: tussen Marx en markt
- elektriserende netwerken
- vergrijzing, wonen, zorg en participatie
- ruimtelijke ordening in perspectief
- stedelijke vernieuwing en krimp
- stad & filosofie
- stedelijke vernieuwing en waardeontwikkeling: naar een vernieuwing van het spel, de spelers en de spelregels
- 'volkshuisvesting op een tweesprong'
- Rotterdam-Zuid
- ontwikkeling commercieel middensegment huurmarkt
- wonen, zorg en pensioenen

- wonen, zorg en pensioenen (follow up)
- corporaties
- volkshuisvesting in beweging
- stedelijke vernieuwing en ontwikkelingen in het sociale domein
- projectontwikkelaars en stedelijke vernieuwing
- ruimtelijk-economische ontwikkelingen en stedelijke vernieuwing
- toenemende contrasten: demografie en stedelijke ontwikkeling
- agenda stad
- potentie van erfgoed in stedelijke ontwikkeling
- nieuwe verhoudingen tussen gemeenten en corporaties
- casus Amsterdam
- klimaatadaptatie in de stad
- de etende stad
- investeren in stedelijke regio's
- energietransitie in de bestaande sociale woningvoorraad: stadsvernieuwing 3.0?
- technologie en de stad
- wonen, werken en mobiliteit in de Randstad: ov op weg naar 2035
- wonen en (ouderen)zorg
- corporaties naar een volgende fase

Thema's studiedagen en symposia:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- stadsvernieuwingsrapportage
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- internationalisering en stedelijke cultuur
- stedelijke vernieuwing en stedenbouw
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad
- 'Darwin in the city'
- bouwteam
- 'de gevleugelde stad' lustrumviering 30 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- 're-inventing Paris' lustrumviering 35 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing

Publicaties:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- volkshuisvesting gewogen
- financiële prikkels voor actieve steden
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- opstellenbundel over stedelijke ontwikkelingen
- internationalisering en stedelijke cultuur
- mijn plek in de stad, 20 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- investeren in stedelijke vernieuwing - niet bij steen alleen
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad

De activiteiten van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing worden mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van vele bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen (rijk, provincies, steden, bouwondernemingen, projectontwikkelingsmaatschappijen, institutionele beleggers, onderzoeksinstituten et cetera).

BESTUUR & RAAD VAN ADVIES

Bestuur:

Drs. M.J. van Rijn	Voorzitter Raad van Bestuur Reinier Haga Groep	voorzitter
Ir. W.J. Bodewes	vh Algemeen Directeur Amvest	penningmeester
Prof. dr. J.J.M. Hemel	Bijzonder hoogleraar Grootstedelijk Problematiek Wibautleerstoel UvA /Strategic Planning Specialist Gemeente Amsterdam	secretaris
Drs. C.G. Gehrels	European Cities Director Arcadis	lid
Ir. K. Laglas	Directievoorzitter Ymere	lid
Ir. M. de Langen	Bestuursvoorzitter Stadgenoot	lid
D.P. Stuurman	Stedelijk Directeur Sociaal Gemeente Amsterdam	lid
Drs. A.Th. van Delden	Plv. Directeur-Generaal Bestuur en Wonen Ministerie van BZK	adviseur

Raad van Advies:

Drs. H.M.A. Aarts MRE	Amvest
Drs. E.M. Agricola	Gemeente Amsterdam
Ing. J.Th. Blok	Blok&Ko
Drs. M.C.A. Blom	Rijkswaterstaat
Drs. C.B. van Boven	Woonzorg Nederland
Prof. ir. K.W. Christiaanse	KCAP Architects&Planners / ETH Zürich
A.Th. Duivesteijn	City Planning, Architecture and Urban Policy
P. van der Gugten	Heijmans Vastgoed
Drs. R. Haans	de Alliantie
Drs. T.H. van Hoek	EIB
Ing. R.R. Huikeshoven MRE	AM
Ir. A. Huntjens	Pré Wonen
M. Jacobs	Gemeente Tilburg
E m. prof. dr. L.A. de Klerk	Universiteit van Amsterdam
Drs. ing. W.M.K. Krzeszewski	Staedion
Drs. ir. K. Leonard	Gemeente Maastricht
Drs. N.D.E. Maarsen MRE	Syntrus Achmea RE&F
Drs. M.B.T. Molenaar	Woonstad Rotterdam
H. Platte	Parteon
Drs. G.R. van Randeraat	SITE urban development / MCD
J.W. Remkes	Provincie Noord-Holland
Drs. B.A. Revis	Gemeente Den Haag
R. van der Schaaf	Gemeente Groningen
Drs. A.J.M. Schakenbos	Vestia
Prof. dr. P. Schnabel	Universiteit Utrecht / Eerste Kamer der Staten-Generaal
Drs. D.J. Tijl	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Ir. P.O. Vermeulen	
Drs. D.J. van der Zeep	Portaal
Ing. J.P. van Zomeren	ERA Contour